

Kukkosin vatjan sanakirja

Vatjan kielen Kukkosin murteen sanakirja. Ainekset kerännyt LAURI POSTI. Painokuntoon toimittanut SEPPO SUHONEN LAURI POSTIN avustamana. Lexica Societatis Fenno-Ugricae XIX, Helsinki 1980. XXVI + 631 s.

Kukkosin kylän kanta-asukkaiden kielimuodosta on kiistely. Sitä on pidetty joko inkeroisen tai vatjan murteena. Vatjan murteeksi Kukkosin kylän kielimuotoa ei ole tahdottu katsoa siksi, että siinä ei ole *k > tš* etuvokaalien edellä. On *käsi*, *kivi* ja *reki* eikä suinkaan *tšäsi*, *tšivi* ja *reštš* niin kuin muualla vatjassa. On esitetty sellainenkin mielipide, että aikoinaan on Kukkosissa kyllä saattanut olla *tš* mutta murteen inkeroituessa se on korvautunut *k*:lla. Lauri Posti osoitti jo nuorena miehenä täysin vakuuttavasti, että Kukkosin murteessa ei ole koskaan tapahtunutkaan muutosta *k > tš*, samoin kuin sitä ei ole tapahtunut siinä murteessa, josta kreevinien murre on lähtöisin (Kalevalaseuran vuosikirja 14, 1934, s. 139–148). Postin tutkimuksen ilmentyttyä ei ole enää epäilty kukkosilaisten vatjalaisuutta. Olen puolestani todennut, että toiset vatjalaisetkin pitävät kukkosilaisia omaan joukkoonsa kuuluvina. Lähikylissä Luuditsassa, Liivtsülässä, Joenperällä ja Rajolla on toistamiseen kysely: *tšed eletä kukkuziz?* 'ketkä elävät Kukkosissa?' Vastaus on aina ollut *vad'd'anaizep* 'vatjalaiset'. Joenperän kylässä syntynyt Dimitri Tsvetkov on maininnut vatjalaisiksi Laukaanjoen ranta- tai lähikylät

kukkezi, liivtsülä, jegeperä ja juidits (Eesti Keel 1931 s. 57).

Lauri Posti on ensimmäinen itämerensuomalaisten kielten tutkija, joka määrätietoisesti ryhtyi tallentamaan Kukkosin murretta. Kesinä 1931 ja 1932 hän oli Narvassa ja Kiviöllissä haastattelemassa Kukkosista sinne siirtynyttä keski-ikäistä Mironovin perhettä, miestä ja vaimoa. Vaikka intensiivistä työaikaa kestitkin vain vähän yli neljä kuukautta, Posti ehti tallentaa varsin runsaasti sanastoa, kielioppiaineiksia ja kielenäytteitä. Muistiin merkityt kielenäytteet ilmestyivät pian Lauri Kettusen ja hänen yhteisessä tekstikokoelmassaan »Näytteitä vatjan kielestä» (SUST LXIII, 1932, s. 157–187). Laaja sanastoaines kuitenkin jäi odottamaan julkaisemista moneksi vuosikymmeneksi. Kerääjä itse ei monilta muilta tutkimuksiltaan, opetustyöltään ja muilta tehtäviltään ehtinyt koostaa sanakirjan käsikirjoitusta. Apuun tuli lopulta nuori, pätevä lähisukuisten tutkija ja tuntija Seppo Suhonen. Kahden miehen yhteistyönä on siis koko fennougristien perheelle toimitettu mahdettava teos: yhden kylän sammuvan kielen suuri sanakirja. Yhdestäkään toisesta suomalais-ugrilaisesta pikkumurteesta ei tätä ennen ole julkaistu tällaista suurta sanakirjaa. Sanakirjan aineisto on hyvin yhtenäistä äänteellisesti, morfologisesti, semanttisesti ja tietenkin myös sanastoltaan, sillä se on koottu yhdeltä perheeltä, joka osasi hyvin kieltään. Kukkosin murretta on merkitty muistiin myöheminkin, mutta kukaan ei ole pystynyt

Kirjallisuutta

keräämään niin paljon monipuolista sanasto- kuin Lauri Posti. Yksi syy uudemman aineiston niukkuuteen on se surullinen seikka, että murteen taitajien määrä on kutistunut nopeasti. Kun itse ryhdyin kokoamaan vatjalaista kansanrunoutta Kukkosissakin, siellä oli elossa vain muutama harva hyvin kieltä osaava vanhus. Heiltä kuultu ja nauhoitettu tai muistiin merkitty aineisto todistaa ennen kaikkea, että Postille on esitetty Kukkosin yleistä vatjalaisperäistä kielimuotoa ja että se on myös tallennettu oikein. Tietenkin on voitu todeta muutamia yksilöllisiä eroja, joista jotkin tulevat puheeksi seuraavassa.

Kukkosilaiset sanat ja esimerkkilauseet Posti on esittänyt tarkalla foneettisella transkriptiolla. Jos jollakin sanalla on omilla kielennoppaillani ollut toisenlainen äänneasu, ei pidä kuitenkaan luulla, että sanakirjassa olisi virhe. Erot heijastavat kielennoppaiden erilaisia ääntämystraditioita. Sanakirjassa on esimerkiksi *borobikk.A* 'lehmäsieni', *lüpsölehmä* 'lypsylehmä'. Itse olen taas kirjannut *borovikk.A*, *lüpsülehm.ä*. Sanakirjassa on sanoissa *lizätä* 'lisätä', *kazvo* 'kasvu, koko', *ozottä* 'tähdätä, osoittaa', *vazikka* 'vasikka' jne. soinnillinen z. Samat sanat samassa muodossa on tallennettu myös toisilta kielennoppailta. Lauri Postin kielennoppailla ei kuitenkaan ole ollut ilmeisen yleisvatjalaista sibilantin astevaihtelua s : z, joka on ollut eräillä muilla Kukkosin vatjalaisilla: nom. *isä* : gen. *izä* 'isä', *siso* : *sizō* 'sisar, sisko', *osa* : *ozä* 'osa', *vesa* : *vezä* 'vesä', sillä sanakirjassa on *isä* : *isä*, *siso* : *sisō*, *osa* : *osä*, *vesa* : *vesä*. Eräaseen ääntämyseikkaan on vielä puututtava tarkemmin. Kukkosin vatjassa ja lähikylien inkeroisessa soinnittomalla vokaalilla voi olla fonemaattisia tehtäviä, mikä on fonologiassa varsin harvinainen ilmiö. Esiintyy nimittäin soinnittoman ja soinnillisen vokaalin oppositio. Yksilöittäin, erityisesti vilkkaassa puhevirrassa äännetään nom. *tält.A*, partit. *tältä* 'isä, taatto', *lintt*; partit. *lintu* 'lintu', *ämm.ä*, partit. *ämmä* 'anoppi, isoäiti' jne. Sanakirjassa on merkitty soinniton vokaali. Se ilmenee joka sivulta. Jos ei tunne Laukaanjoen alueen vatjalais-, inkerois- ja myös suomalaismurteita, voi

kuitenkin tuntua siltä, että soinnitonta vokaalia ei ole merkitty johdonmukaisesti. Johdonmukaisesti sitä ei voikaan merkitä. Soinniton vokaali voi esiintyä — mutta ei välttämättä esiinny — sanan lopussa, jos ei seuraa vokaalialkuinen sana, jos kahden sanan välillä on tauko tai jos pitkässä sanassa ääntöintensiiteetti laskee sanan lopussa. Soinnittoman ja soinnillisen vokaalin oppositio ei kuitenkaan ole yleinen. Sanakirjassa on suhteet *tält.A* — *tältä*, *ämm.ä* — *ämmä*, joissa tulee ilmi myös vokaalin kvantiteettien oppositio. Näköjään Mironovin perheelle, jolta sanakirjan aineisto on kerätty, on ollut ominaista juuri viimeksi mainittu oppositio. Samaa on voitu todeta myös eräiltä muilta kukkosilaisilta. Sanakirjan koostajat ovat menetelleet oikein merkityksensä soinnittoman vokaalin tapauksissa, joissa se voi esiintyä.

Esipuheessa on mainittu, että murteessa esiintyy myös redusoituneita vokaaleja, joita foneettisessa transkriptiossa merkitään nurin käännettyillä kirjaimilla. Erityisen alttiita redusoitumaan ovat lyhyet soinnittomat vokaalit, mutta myös soinnilliset voivat redusoitua. Redusoituminen ei ole mitenkään säännönmukaista. Hyvällä kielennoppaillani Fenja Fedulovalla sitä oli aika usein; sitä vastoin soinniton vokaali oli hänellä hyvinkin harvinainen. Sanakirjassa on redusoituminen merkitty vain ani harvoin. Tätä ei voi pitää puutteena tai tekijöiden tarkkaamattomuutena. Sanakirjahan ei kykene tuomaan ilmi kaikkia ääntämysvivahteita, vaikka tässä teoksessa onkin joissakin tapauksissa pyritty siihen. Niinpä on esimerkiksi annettu rinnakkain *-hh-* ja *-xx-*: *rahhä* ja *razzä* 'rahaa'. Kaikkien ääntämysvivahteiden esittäminen ja analyysi kuuluu foneettiseen erityistutkimukseen.

Vaikka sanakirjassa ei ole esitetty katsausta murteen kielioppiin paitsi verbi-paradigmoja, teoksen käyttäjä saa kuitenkin runsaasti kaikkia sanaluokkia ja niiden taivutusta koskevia tietoja esimerkkilauseista, jotka valaisevat sanojen luonnetta ja käyttöä. Yksityisistä sanoista on esitetty niiden taivutusmuotoja, esim. *karmia*, *-äl*, *-ad*, *-aita* 'epätasainen, karkea'; *kehvel/i*, *-iz*,

Kirjallisuutta

-i (yks. illat.), *it.i* 'kari, luoto'; *kei/ltä*, *-ttämä*, *-tän*, *-täd*, *-täB* (? ~ *-ttäB*), *-l'sin*, *-l'simm.i*, *-ttännee*, *-teltäz*, *evät keitäl.i*, *-täll'si*, *-telt'sii* 'keittää'. Tätä aineistoa voivat tuloksetkaasti käyttää tulevat tutkijat, varsinkin sen tähden, että tuskin voidaan saada uutta morfologista aineistoa niiltä kukkosilaisilta, jotka vielä jotenkin muistavat kotikylänsä kieltä eivätkä sekoita siihen naapurikylien inkeroista.

Sammuvankin kielen tai murteen sanavarasto voi olla yllättävän rikas. Sanaisa on Kukkosinkin murre. Merkitessäni muistiin vatjaa kylissä, joissa se on lopullisesti kuolemassa, olen usein voinut todeta, kuinka yhä uudelleen voi kuulla sanoja ja ilmauksia, joita ei aiemmin ole koskaan tavattu. Samaa voi sanoa myös Kukkosista. Muistiin merkityistä teksteistä on löytynyt sellaisia sanoja, joita tarkasteltavassa sanakirjassa ei ole. Tämä ei tietenkään merkitse, että Postin ja Suhosen teos olisi puutteellinen. He eivät vain ole tavanneet asianomaisia sanoja. Fenja Fedulovan tarinoita käsiteltäessä on esille tullut seuraavanlaisia sanoja, jotka puuttuvat sanakirjasta mutta voivat kiinnostaa tutkijoita: *bankki* 'hirsi', *bukva* 'kirjain', *kämmälkakku* 'litteä maidosta, munasta ja jauhoista sekoitettu kakku', *Xaleri* 'kolera', *lätt'si* 'laatta', *lati* 'šivaine' 'lätiläinen', *maasapäivä* 'kiiristorstai', *moiznikka* 'moisionherra', *moatiakka* 'puimakone', *mutokki* 'tietenkin', *oakt'siakku* 'naisten paidan kirjailtu olkalappu', *ot'se* 'isämeitä', *peremena* 'välitunti, väliaika', *piarāma* 'sahan kehys', *pirū paska* 'pirunpaska, Asa foetida', *päl'sikkō* 'päätysten, toistensa päässä', *rišt'sütär* 'kummitytär', *sepä* 'kaulahihna (hevosen, koiran)', *sesa'ma* 'sama(inen)', *sinsa'maz* 'siinä samassa, samalla', *suil'sai* 'tapaus', *täripū* 'taariastia' (sanakirjasa on *täripuine*), *uhmar* 'huhmar', *vārisšā* 'syyttää'. Sikäli kuin olen voinut kontrolloida vatjalaisten sanojen käännöksiä, ne ovat olleet oikein. Venäläisiin ja virolaisiin lainasanoihin on lisätty alkukielen vastineet. Venäläiset vastineet on esitetty mahdollisimman murteellisina, mikäli asianomainen murrenosa on ollut saatavissa. On annettu myös venäläisiä käännöksiä, jos niiden avulla on voitu suo-

remmin selittää vatjalainen sana. Muutamista harvoista sanoista puuttuu käännös. Ne ovat enimmäkseen peräisin runoista, kuten *hakopetäjä*, *kangeama*. Tekijät ovat näissäkin tapauksissa toimineet oikein, kun eivät ole sepittäneet asianomaisille sanoille merkityksiä.

Kukkosin vatjan sanakirjaa selaillessani nousee mieleeni tahtomattakin erään toisen vatjan sanakirjan koostaminen ja toimittaminen. Jo monen monituista vuotta on Tallinnassa Viron SNT:n tiedeakatemia kielen ja kirjallisuuden instituutissa koostettu ja toimitettu suurta yleisvatjalaista sanakirjaa. Sitä tekemässä on kokonainen yhteisö. Kaksi hyvää miestä on nyt yhteistyönä saanut valmiiksi teoksen, joka tallinnalaisryhmän työtekijöiden on varmasti otettava lukuun. Yksi Monumentum Linguae Voticae on valmis. Seuratkoon sitä toinen ja vielä toisia.

Paul Ariste